

érzéssel. A hetvenes évek elején írt regénye, az 1976-ban megjelent *Egy szál ingben* szinte szó szerint hozza újra elő ezt a gondot, koncepciójának lényege pedig az, hogy meg kell tagadni ezt a bakatörténelmet, saját magának kell alakítania a sorsát a nemzetiségi embernek, közösségnek. A regény címe is a lázadás szükségére utal, maga a könyv pedig nagy művészi erővel, összetetten motiválva jeleníti meg a történelem alá került emberek torz magatartásformáit, hogy megtagadja az emberhez méltatlan eszköz-szerepet. A *Hólepedő* a személyiség felelősségét hangsúlyozza az élet minőségének kialakításában.

Dobos László regényeinek és cikkeinek, jegyzeteinek szoros párhuzamára is utalnak ezek az összehangzások. Tudatos, gondolkodó, önmagáért és közösségéért felelősséget érző emberség mutatói. Ebből a szempontból érdekesek az úti jegyzetek is a kötetben: önértékük viszonylag kevés, de mindegyikben ott munkálkodik a szellemnek a tájékozódási, viszonyítási igénye, a nagyobb távlat megszerzésének a szüksége a pontosabb önismerethez. Benne van ezekben a végre a világba szabadult ember csodálkozó öröme és naivsága is, de fontosabb az otthoni dolgokra tekintő mérték működése: a közös történelmű kis népek fiainak rossz közérzete egymás társaságában, a félszegség, s a kis világ és az egyetemesség kapcsolódásának a szükségesége mint igény és felismerés.

Dobos Lászlóban is ott van magyarországi kortársainak, a fényes szellők nemzedékének a rossz érzése ifjúkori naiv hitének megtépázása miatt. De benne is ott van az önkorrekciónak ereje: a felismerések után is a cselekvés módozatait kutató művész ő, aki a „jelzők inflációját” tudatosítva, egyre megfontoltabban, összetettebb szemlélettel keresi az újabb idők új eszméit, feladatait. Könyve személyiségének is fejlődésrajza. Gondolkodásának törvénye vezette ahhoz a felismeréshez, hogy a mélyen, összetetten tudatosított nemzetiségi történelemből azt kell folytatnia, ami abban nem volt meg: a történelmi meghúzóadás tehetetlensége helyett a történelmi jelenlétet, sorsot alakító szembenézést. (Madách, 1983.)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

TURCZEL LAJOS: KÉT KOR MEZSGYÉJÉN

Turczel Lajos kötete a Csehszlovákiai magyar írók sorozata tagjaként jelent meg; immár második kiadásban. Az első — 1967-ben. Joggal írja a kötet szerzője — a második kiadás előszavában —, hogy a több mint másfél évtizednyi idő sem kezdte ki könyve szerkezetét. Gyarapodott is; elsősorban Turczel Lajos saját kutatásainak eredményeivel, melyek kötetekben is realizálódtak: *Portrék és fejlődés-*

képek (1977); *Hiányzó fejezetek* (1982.), illetve az olyan antológiákkal, mint az *Örökség*. (1968); *Az éhség legendája*. (1975.); *Szlovenszkoí vásár*. (1980.), továbbá *Fábry Zoltán nyomán — az Ady igaza*. (1977.).

Nyilvánvalóan most is, miként a kötet első megjelenését követően: vitára adhatott okot könyvének szokatlanul nagy jegyzetapparátusa. A magunk részéről úgy látjuk: Turczel Lajos könyve tudományos mű; alcíme szerint *A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között*. A kötet önmagáért állt helyt, s kettős célkitűzése van: 1. a tudományos-feltáró munka (ilyen jegyzetapparátussal egyetemi jegyzetként is közkezen foroghat); 2. aki csupán érdeklődéssel, irodalomsergetetből olvassa el — annak elegendő a főszöveg. Tehát osztjuk és elfogadjuk Turczel Lajos szempontját, amely a fejcsováló kétkedőket Pázmányhoz utasítja (10.).

Ma, másfél évtized múltán is úttörő jellegűnek tartható Turczel Lajos könyve. Célszerű és jogos volt második kiadása. Nincs összefoglalás az 1918–1938 közötti csehszlovákiai magyar kulturális életről. Egészen pontosan: míg Turczel Lajos a társadalmi-kulturális-irodalmi folyamatokat, a szervezeti kereteket, s azok változásait vizsgálja és elemzi, Csanda Sándor — ugyane korszak egyéni portréit vázolja fel *Első nemzedék* című kötetében (1968., illetve 1982.). A kettő együtt már igen nagy lépést jelent a kívánt szintézis megteremtéséhez. Rajtuk kívül — mindenki — más csupán adalékokat nyújtott, esetleg rájuk hivatkozik. Turczel Lajos nem változtatott kötetének módszerén; igyekezett megőrizni az egykorú (a két világháború közötti) forrásanyagokat, s ahol tehette — erre hivatkozik is — a legújabb kutatások eredményeivel gazdagította (legjobb példa erre a kétrészes felsorolás a Sarló-mozgalommal kapcsolatban — 212–214.).

Hangsúlyozzuk: Turczel Lajos folyamatokat mutat be; ezt tekinti elsőrendű feladatának. Módszere kizárja az esszéírás lehetőségét; tényszerű, marxista szempontú vizsgálattal deríti fel a két világháború közötti csehszlovákiai magyar kulturális és irodalmi élet legfontosabb jellemzőit. Ugyanakkor — erre is felhívja a figyelmet — a forradalmi hagyományok mellett a progresszív polgári irányokat is éppoly fontosnak tartja; ti. ennek figyelmen kívül hagyása — mint megjegyzi — „hagyományképünkben és hagyományébresztési kísérleteinkben strukturális és értékelési aránytalanságokat idézett elő” (9.). Ezek a szempontok vezették kötetének második kiadásakor is.

A folyamatok bemutatása mellett, végeredményben, három portréra bukkanunk, ám ezek is mintegy belesimulnak a kulturális folyamatok, az irodalmi élet egészébe: Fábry Zoltán (94–98), Balogh Edgár és Györy Dezső — ők jelentik a portrékat, arcképvázlatokat.

Ami pedig a csehszlovákiai magyar irodalmi élet előzményeit illeti, úgy tűnik, Turczel Lajos véleménye közelébb áll Fábry Zoltánéhoz, aki — tudvalevő — azt vallotta, hogy a korabeli erdélyi irodalom gazdag

hagyományokkal indult, szemben a csehszlovákiaival. (E nézettől eltér Dobos Lászlóé és még inkább Tózsér Árpádé, akik határozottan állítják, hogy a csehszlovákiai kulturális-irodalmi élet, igenis, épülhetett bizonyos hagyományokra; épülhetett, de ez nem jelenthetett oly szerves kapcsolódást, mivel az erdélyi hagyományok rendkívül markánsak voltak).

Turczel Lajos kötete hét fejezeten keresztül — I. *A kisebbségi helyzet kialakulásának és fejlődésének determináltságai*; II. *A kisebbségi önvédelem politikai-világnézeti formái*; III. *Az iskola és az iskolán kívüli népművelés*; IV. *Ifjúsági mozgalmak*; V. *Az irodalom kialakulásának sajátos körülményei*; VI. *A tudományos élet, a művészetek és a sajtó*; VII. *Folyóiratok és szerepük az irodalmi életben* — mintegy fúgaszerűen építi fel könyve szerkezetét, az egykorú tények és történelmi események hű tükréként.

Az a tény, hogy folyamatokat mutat be a szerző, s nem csupán az irodalomra koncentrál — a korabeli életet összetettebben és a mélyebb régiókba ásva méri föl, talán leginkább pregnánsan (példaként kiragadva) a Sarló-mozgalom megítélésében mutatkozik meg. Az első kiadás után Turczel Lajos több ízben is foglalkozott a Sarlóval, pl. az *Alföld* 1972. 3. számában (*A sarlós mozgalom kibontakozása és az irodalommal való kapcsolata*. 60–66.), valamint az említett *Portrék és fejlődés képek* c. kötetében (*Észrevételek a Sarló irodalomszemléletének és irodalompolitikájának kérdéséről*. 112–125.). Ami mindhárom tanulmányában, ill. tanulmányrészletében (ez utóbbi a *Két kor mezsgyéjében*) rendkívül meggyőző: a Sarlót nem elsősorban irodalmi mozgalomnak fogja fel. Olyan társadalmi-történelmi produktumnak, amelynek megvoltak a maga sajátos irodalmi szempontjai. De — nem szűkíti le csak irodalmi mozgalomra. Talán éppen ez utóbbi törekvés cáfolatára írta meg Dobossy László *Ez volt a Sarló* 1978. című tanulmány- és dokumentumkötetben, hogy a Sarló szélesebb bázison nyugodott, semmint csak egyetlen pilléren, az irodalmin. Mert a mozgalomnak szélesebb, társadalmilag és nemzetiségileg tágabban körülhatárolható szerepe és jelentősége volt; éppen ez rejti magában szerepének történelmi értékét. Az irodalom része egy-egy korszak társadalmi-történelmi fejlődésének; megőrizve a maga sajátos, esztétikailag igazolható és dokumentálható felépítmény-szerépét. Viszonylagos önállóságát is amennyiben erősen feltételekhez kötött; nem mozoghat tetszés szerinti határok között, szabadon.

Már az első kiadás előszavában megírja Turczel Lajos: nem kifejezetten irodalomtörténetet szándékozik írni, „hanem az irodalmi fejlődésnek, az irodalmi életnek feltételrendszerét rajzolja meg”. Ez pontosan megfelel Turczel Lajos irodalomszociológiai törekvésének. Az is, hogy bátran szembenéz a nemzetiségi-kisebbségi problémákkal, s ezeket marxista módon, nem nacionalista mázzal bevonva

vizsgálja. Azért nem kerül zsákutcába, önmagával ellentmondásba, mert tudomásul veszi és tárgyilagosan elemzi azokat a tényeket, melyek 1918 után a Duna-medencében kialakultak, s nem felejtí azt sem, hogy a nemzeti-nemzetiségi törekvéseknek igen fontos szerep jutott; olyannyira, hogy annak nemzeti tragédiához vezető mozzanatai is bőségesen akadtak. Ezek tanulságait is mintegy beleépítete könyvébe, és kellően, higgadtan kamatoztatta a csehszlovákiai (speciális) történeti folyamatokra. Könyvének egészét így kell értékelnünk, és haszonnal forgatnunk. (Madách, 1983.)

KOVÁCS GYÖZŐ

PENAVIN OLGA: JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NÉPMESÉK. I., II.

Az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozat sorsa főszerkesztőjének, Ortutay Gyulának halála után eléggé bizonytalannak tűnt. Ortutay halála után megjelent második változatlan kiadásban a sorozat legelső kötete: a *Fedics Mihály mesél* (1940.), amelynek első kiadása még a háború alatt jelent meg és bizony nagyon régen elfogyott. Kár, hogy Ortutay nem érte meg ezt az új kiadást, nagyon örült volna neki, hiszen e kötetrel indult útjára az ún. budapesti „egyéniségkutató” módszer.

A most ismertetendő könyv *első* kötete szintén másodszer jelenik meg, mert először már 1971-ben napvilágot látott; a *második* kötet viszont eddig publikálatlan anyagot tartalmaz. Azonban az újvidéki Fórum kiadó kívánsága volt, hogy mindkét kötet együtt jelenjen meg. Sőt, tervbe vették egy harmadik kötet kiadását is.

Az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény célja kezdettől fogva az volt, hogy kiváló mesemondók, vagy kisebb táji csoportok esztétikailag is kiemelkedő, költői igényű alkotásait, pontos nyelvjárás szerint, tudományos kiadásban, jegyzetelve publikálja. A *Jugoszláviai magyar népmesék* kötet ettől az elvtől azonban némileg eltér. Jugoszláviában ugyanis különböző nyelvjárású és eredetű, magyar nyelven beszélő csoportok élnek és élő mesekincsük egymástól eléggé eltérő. Néhány csoport még klasszikus, szép stílusú, felnőtteknek szóló népmeséket ismer; másoknál már inkább csak mesevázakat, vagy láthatólag iskolakönyvből visszaszivárgott népmeséket tudtak felszínre hozni a gyűjtők.

A tudományos tanulság, amit e két kötetből levonhatunk, néha megfelel várakozásunknak, máskor azonban meglepő. Meglepő pl., hogy a nagyon archaikus szlavóniai magyar falvakban alig van élő mese, holott a népművészet más ágai még eleven életet élnek. Az vi-